واکاوی مبانی حدیثی و کلامی در تبیین دلالت حدیث

«رضایت و غضب» حضرت فاطمه زهرا علیها السلام

گفت‌وگوی با حجت‌الاسلام والمسلمین ناصر متقی املشی، استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم

کتاب «فاطمه علیها السلام، آینه رضا و غضب الهی» با رویکردی اجتهادی و کلامی، به بررسی اعتبار صدور و دلالت حدیث «رضایت و غضب حضرت فاطمه زهرا علیها السلام» در کتاب «فاطمه، آینه رضا و غضب الهی» می‌پردازد. حجت‌الاسلام والمسلمین ناصر متقی املشی، استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم در گفت‌وگو با خبرگزاری حوزه، ضمن تبیین فرآیند نگارش این اثر، اظهار کرد: «در بخش نخست، با تکیه بر اعتبار اسناد، کثرتِ نقل، شواهد متنی و تراکم امارات، صدور حدیث بررسی و تبیین شده است. در ادامه، دلالت اطلاقی روایت بر عصمت مطلقه، حجیت الهی، وجوب اطاعت و جایگاه ولایی ایشان تحلیل گشته و نسبت میان این حدیث با مبانی معرفتیِ ولایت و معیار تمایز حق از باطل تبیین شده است.

شایان ذکر است که مؤلف محترم، این کتاب را به روح پرفتوح رهبر عظیم‌الشأن، شهید امام خامنه‌ای قدس سره، خانواده معظم ایشان و همه شهدای گران‌قدر تقدیم کرده است.

مشروح این گفت‌وگو بدین شرح می‌باشد:

• ۱. جایگاه سندی و روش‌های اثبات صدور حدیث از وجود مقدس رسول‌الله صلی الله علیه و آله

السلام علیک یا سیدی ومولای یا صاحب‌الزمان عجل الله لک ما وعدک من النصر وظهور الأمر.

در کتاب حاضر برای اثبات صدور این حدیث شریف از لسان مبارک رسول‌الله صلی الله علیه و آله، به یک شیوه بسنده نشده؛ بلکه دست‌کم پنج دلیل متقن (به‌ویژه بر پایه مبنای اصولی «تراکم امارات») اقامه شده است:

بررسی سندیِ مستقل: این حدیث شریف با اسناد معتبر در کتب روایی فریقین (شیعه و اهل‌سنت) نقل شده و خود سند فی‌نفسه، اطمینان به صدور می‌آورد.

کثرت نقل و اتفاق فریقین: تراکم نقل محدثان و کلام علمای بزرگ شیعه و سنی و پذیرش صحت آن، از حیث انضمام این أمارات، موجب اطمینان به صدور است.

هم‌پوشانی و تقویت متنی: وجود احادیث متعدد هم‌مضمون و ملازم با این فراز که ضعف‌های احتمالی سندی را جبران و صحت محتوا را تقویت می‌کند.

تواتر مضمونی و معنوی: محتوای روایت در شمار متواترات معنوی قرار دارد که مفید اطمینانِ منطقی است و حجیت چنین اطمینانی مسلّم است.

انضمام مجموع ادله: برفرض تنزل از تک‌تک ادله پیشین، تجمیع و تراکم مجموع این شواهد و امارات چهارگانه در کنار یکدیگر، حتماً وثوق و اطمینان نوعی و عقلایی به صدور حدیث را حاصل می‌کند.

• ۲. تبیین نسبت رضایت و غضب حضرت علیها السلام با اراده الهی و دلالت آن بر عصمت

این حدیث دارای اطلاق و عمومیت تام است؛ بدین معنا که غضب و رضایت صدیقه طاهره علیها السلام مقید به شرط، زمان یا حالت خاصی نشده است.

تبیین معنای غضب و رضای حق‌تعالی: صفات انفعالی در ذات اقدس اله راه ندارند؛ لذا رضای خداوند به‌معنای «ثواب و پاداش الهی» و غضب او به‌معنای «عقاب و عذاب» است.

تبعیت و یگانگی اراده: حقیقت حدیث این است که خشم و خشنودیِ زهرای مرضیه علیها السلام، به‌طور مطلق تابع غضب و رضای حق‌تعالی است. تا این وجود مبارکه به «عصمت مطلقه و کبری» نرسیده باشد، ممکن نیست به‌طور مطلق محور حب و بغض الهی قرار گیرد؛ زیرا اگر کوچک‌ترین امر غیرخدایی

در کتاب حاضر برای اثبات صدور این حدیث شریف از لسان مبارک رسول‌الله صلی الله علیه و آله، به یک شیوه بسنده نشده؛ بلکه دست‌کم پنج دلیل متقن (به‌ویژه بر پایه مبنای اصولی «تراکم امارات») اقامه شده است: بررسی سندیِ مستقل، کثرت نقل و اتفاق فریقین، هم‌پوشانی و تقویت متنی، تواتر مضمونی و معنوی و انضمام مجموع ادله

یا هوای نفسی در أعمال جوارحی و جوانحیِ او راه داشت، اطلاق کلام نبوی مقیَّد می‌شد و حال اینکه (اطلاق کلام نورانیِ رسول‌الله صلی الله علیه و آله) مقید نشده است؛ بنابراین، این تلازم، دلالت صریح بر عصمت مطلقه و کبرای این ذات مقدسه از هرگونه نقص، گناه، لغزش، خطا و «شرّ» دارد.

• ۳. دلالت‌های کلامی حدیث شریف

از دلالت‌های پرارزش و عمیق این روایت، اثبات ولایت تامه و کبرایِ الهیه و مقام حجت‌الله بودن برای حضرت فاطمه علیها السلام است:

حجت‌الله بودن: خشم ایشان معیار غضب الهی و رضایت‌شان معیار خشنودی خداوند سبحان است؛ بنابراین افعال و مواضع ایشان «حجت بالغه الهی» است و مخالفت با آن، گمراهی و خروج از صراط مستقیم را در پی دارد.

وجوب اطاعت و حرمت مخالفت: طبق مفاد این حدیث، اطاعت از اوامر و نواهی حضرت زهرا علیها السلام بر همگان واجب، کسب رضایت ایشان عبادت و انجام هر آنچه مایه ناخشنودی ایشان شود، شرعاً و عقلاً حرام است.

تنها کفو امیرالمؤمنین علیه السلام: این پیوند نشان می‌دهد که ایشان در کمالات وجودی؛ نظیر عصمت مطلقه، علم لدنّی و ولایت تامّه، هم‌رتبه و هم‌شأن امیرالمؤمنین علیه السلام هستند و احدی از فرشتگان یا پیامبران (به جز خاتم‌الانبیاء صلی الله علیه و آله)، همتای این ذات مقدسه علیها السلام نبوده و نیستند.

• ۴. فراتربودن از یک فضیلت اخلاقی

ورود در عنوان «المغضوب علیهم»: این حدیث نورانی تصریح دارد که خشم فاطمه علیها السلام موجب خشم قطعی خداوند است. پس کسی که مغضوبِ این وجود مبارکه قرار گیرد، حتماً از دایره هدایت خارج شده و در زمره ﴿الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ﴾ قرار می‌گیرد. این یک پیامد اعتقادی و تشریعی در حوزه کفر و ایمان است، نه یک توصیه اخلاقیِ صرف.

تحقق مقام راضیه و مرضیه: تا بنده‌ای به بالاترین افق عبودیت و مقام «راضیه» نرسد (خشنودی از قضای الهی و تمام مقدرات خدای سبحان)، متصف به «مرضیه» نمی‌شود. «مرضیّه» بودن صدیقه شهیده علیها السلام یعنی ذات، ایمان و جمیع افعال جوارحی و جوانحیِ این بانوی مطهره علیها السلام مورد امضا و رضای مطلق پروردگار متعال قرار گرفته است و این فراتر از یک توصیه اخلاقی است.

• ۵. روش‌شناسی کتاب و افق‌های معرفتیِ گشوده‌شده

رویکرد کتاب، حرکت از «اصول و درایت‌الحدیث اجتهادی» به سمت «کلام و معرفت ناب ولایی» است:

پرهیز از تطویل و استناد به شیوه تراکم امارات: با بهره‌گیری از متدولوژی دقیق اصولی (تراکم امارات و شواهد متنی)، مسئله صدور را از تردیدهای رجالی فراتر برده و اطمینان منطقی را پایه استدلال قرار داده است.

افق‌گشایی برای فرهنگ ولایت: با تنقیح دوازده نکته تحلیلی، روشن ساخته که فاطمه زهرا علیها السلام تنها یک شخصیت تاریخیِ مقدس نیستند؛ بلکه رمز تحقق حدیث قدسی «عَبْدِي أَطِعْنِي أَجْعَلْكَ مِثْلِي...» و آیینه تمام‌نمای صفات جلال و جمال حق هستند. این قرائت، فرهنگ ولایت را به‌عنوان مدار قبولی اعمال، معیار تولّی و تبرّی و شاخص تفکیک حق از باطل تثبیت می‌نماید.

اجتهاد تاریخی در سنگر دفاع از حریم فاطمی

ناگفته‌هایی از سلوک علمی، منظومه فکری و میراث علامه سید جعفرمرتضی عاملی رحمه الله علیه

گفت‌وگوی اختصاصی هفته نامه «افق حوزه» با فرزند علامه سید جعفرمرتضی عاملی رحمه الله علیه

ادامه از صفحه ۶

پس از آن بود که:

– «الصحیح من سیرة‌النبی صلی الله علیه و آله» به ۳۵ جلد رسید و جایزه کتاب سال را از آن خود کرد؛

– «الصحیح من سیرة‌الامام علی علیه السلام» در ۵۳ جلد نگاشته شد؛

– «سیرة‌الامام الحسین علیه السلام» در ۲۴ جلد و «سیرة‌الامام الحسن علیه السلام» در ۱۲ جلد تألیف شد؛

– با احتساب موسوعه‌های تفسیری، مجلدات چاپی ایشان از ۲۷۰ جلد فراتر رفت.

○ آیا پروژه‌های علمی دیگری نیز در دست داشتند که به پایان نرسیده باشد؟

• بله، متأسفانه دست اجل و بیماری مجالی نداد تا دو کلان‌پروژه تاریخی بزرگ ایشان به سرانجام برسد:

نخست، «موسوعه جامع سیره حضرت زهرا علیها السلام» در چندین مجلد که مکمل مأساة‌الزهراء علیها السلام و تبیین‌کننده تمام زوایای سیاسی و فکری حیات ایشان بود؛

دوم، «موسوعه جامع سیره امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف» بر اساس مبانی ناب شیعی.

فیش‌برداری‌ها و طرح‌های ساختاری هر دو اثر انجام شده بود؛ اما افسوس که تدوین نهایی آن‌ها ناتمام ماند.

○ متأسفانه آثار و اماکن وابسته به علامه در لبنان، پیوسته آماج حملات رژیم صهیونیستی قرار گرفته است. از وقایع جنگ ۳۳ روزه و حوادث اخیر بفرمایید.

• کینه دشمن صهیونیستی از اندیشه علامه عمیق است:

۱.در جنگ ۳۳ روزه (سال ۲۰۰۶): جنگنده‌های اسرائیل خانه و کتابخانه مرکزی ایشان را در حاره حریک ضاحیه[۴] بمباران کردند. نسخه‌های نفیس خطی و تلخ‌تر از همه، تمام فیش‌های دست‌نویس علامه سوخت؛ از جمله کتاب آماده چاپ «اسرائیلیات در تاریخ» و پیش‌نویس حدود ۱۵۰ جلد کتاب تدوین‌نشده! وقتی تلفنی با ابوی صحبت کردم و متأثر بودم، با کوهی از وقار و آرامش گفتند: «کتاب‌هایم از فرزندانم عزیزتر بودند؛ اما فدای اسلام و مقاومت؛ مهم نصرت مقاومت است. من جلد آخرالصحیح را زیر آتش همین موشک‌ها نوشتم.»

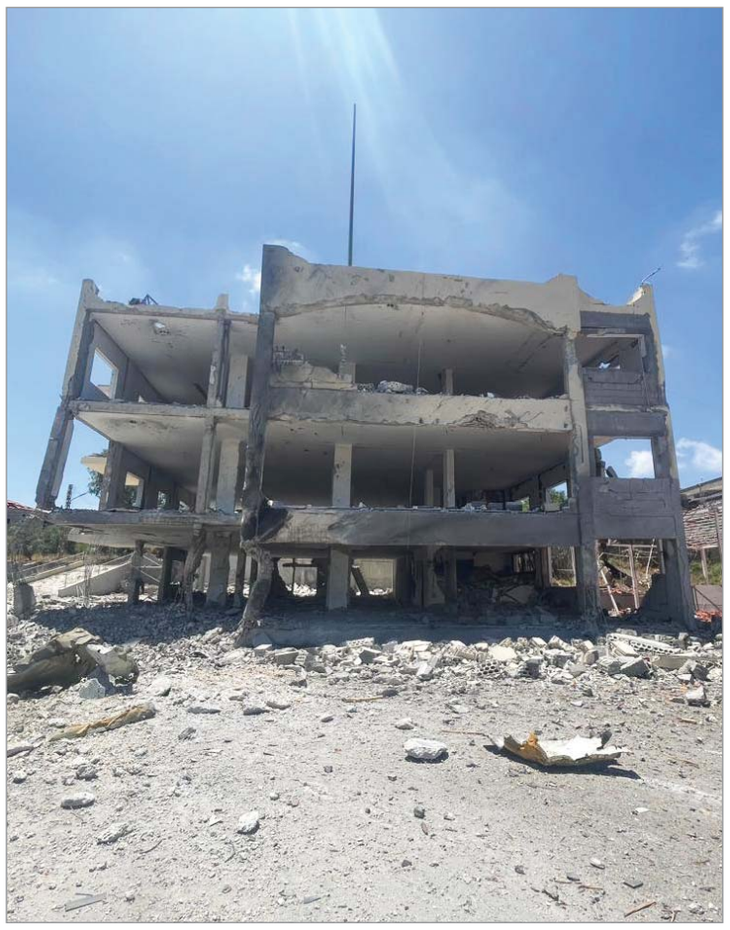
۲.در تهاجم اخیر به جنوب لبنان: ابوی در روستای عیثا الجبل در جنوب لبنان، مسجدی بنا کرده و در جوار آن منزلی را وقف کتابخانه عمومی کرده بودند و پس از رحلت، پیکر مطهرشان میان مسجد و کتابخانه دفن شد. صهیونیست‌ها با تانک‌ها تا ۱۰۰ الی ۲۰۰ متری مزار پیشروی کردند. متأسفانه نظامیان با واردکردن یک نفربر زرهی بمب‌گذاری‌شده به زیرزمین ساختمان، کل مجموعه، اتاق شخصی علامه (که موزه اسناد و عبا و قلم ایشان بود)، مزار و بخش‌هایی از مسجد را منفجر و با خاک یکسان کردند. بر اثر این انفجار مهیب، تعدادی از اهالی به شهادت رسیدند و پزشک محلی روستا نیز در اثر شدت موج انفجار دچار ایست قلبی شد و جان باخت. تنها تسلای ما این بود که پیش از پیشروی دشمن، جوانان غیور با ایثار تمام و در زیر رگبار پهپادها و خط آتش مستقیم، بخش چشم‌گیری از کتب و میراث مکتوب را از منطقه خارج کرده بودند.

○ به‌عنوان پیام پایانی، وصیت و توصیه مرحوم علامه به حوزویان و مبلغان فاطمی چه بود؟

• پیام حیات علمی علامه این است که تاریخ اسلام را نباید با سطحی‌نگری، احساسات خام یا تعصبات کور دید. تاریخ اهل‌بیت علیهم السلام منظومه‌ای مستدل، عقلانی و برهانی است که اگر روشمند استخراج شود، قاطع‌ترین پاسخ به شبهات جهان معاصر خواهد بود. تقارن ۴ آبان‌ماه (سالگرد ارتحال ایشان) با ایام فاطمیه، گواه پیمان ناگسستنی عمر پربرکت این فقیه سترگ با نام نامی صدیقه کبری علیها السلام است؛ راهی که نیازمند رهروانی بصیر و خستگی‌ناپذیر در حوزه‌های علمیه است.

ویرایش و تنظیم: حمید کرمی

این رویکرد اخلاقی و دغدغه تبیینی، به‌وضوح در دیباچه جلد نخست کتاب «مأساة‌الزهراء علیها السلام» نیز منعکس است؛ آنجا که علامه بی‌آنکه نامی از فرد خاصی ببرند، ریشه روانی این تردیدها و التزام خویش به اخلاق را چنین شرح می‌دهند:

«... فنحن نقدم ذلک مع التأکید علی أننا نحترم ونقدر المیزات الشخصیة للجمیع وعلی أن اختلاف الرأی وتسجیل الموقف فی مسائل بهذا المستوی من الاهمیة والخطورة لا ینبغی أن یفسد فی الود قضیة ومن الله نستمد القوة والعون...»

(ترجمه: ما این پژوهش را تقدیم می‌داریم، درحالی‌که بر احترام و ارج‌نهادن به ویژگی‌های فردی همگان پای می‌فشاریم و باور داریم که اختلاف‌نظر و ابراز موضع در مسائلی چنین بنیادین و خطیر، هرگز نباید پیوند مودت و برادری را مخدوش سازد...)

ر.ک: عاملی، جعفرمرتضی، مأساة‌الزهراء علیها السلام، بیروت: دارالسیرة، چاپ دوم، ۱۴۱۸ هـ.ق، ج ۱، صص ۷-۵.

۲. تمایز جغرافیایی و تاریخی بقیع‌ها در مدینه:

۱. مفهوم لغوی بقیع: در فرهنگ جغرافیایی حجاز، «بقیع» اسم خاص یک موضع مشخص نبوده؛ بلکه به هر پهنه‌ای از زمین که دارای ریشه درختان، رستنی‌ها یا پوشش گیاهیِ پراکنده بوده، اطلاق می‌شده است؛ از این‌رو در مدینه عصر نبوی، چندین بقیع (مانند بقیع‌الغرقد، بقیع‌الخیل، بقیع‌الزبیر و بقیع‌الخبخبه) وجود داشته است.

۲. بقیع‌الغرقد (قبرستان مشهور): موضعی در شرق مدینه و در مجاورت مسجدالنبی که پوشیده از درختچه‌های خاردار «غَرقَد» (عوسج) بود. این زمین با دفن نخستین مهاجر (عثمان‌بن مظعون) به دستور پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به‌عنوان مدفن رسمی مسلمانان برگزیده شد و بعدها مزار چهار امام شیعه علیهم السلام، صحابه و بستگان پیامبر صلی الله علیه و آله در آن قرار گرفت. امروزه هرگاه نام «بقیع» بدون قید آورده شود، مراد همین مکان است.

۳. بقیع‌الخیل (بازار مدینه): پهنه‌ای در مدینه در نزدیکی خانه زیدبن ثابت که کاربرد تجاری داشت و بازار دادوستد اسب، شتر، احشام و سایر اقلام اهالی بادیه‌نشین (همچون قبیله بنی‌سُلیم) بود. خلط این موضع با «بقیع‌الغرقد» گاه موجب اشتباه در تحلیل جغرافیای رخدادهای صدر اسلام (نظیر اجرای برخی احکام یا مواضع تدفین و تجمع‌ها) شده است.

۴. حاره حریک منطقه‌ای با ترکیب جمعیتی شیعیان و مسیحیان مارونی در ضاحیه جنوبی بیروت و بخشی از شهرستان بعبدا در لبنان است.

• پی نوشت‌ها

۱. اشاره به حجت‌الاسلام عبدالرحیم سلیمانی اردستانی، از محققان حوزه علمیه قم و عضو سابق مجمع مدرسین و محققین است؛ وی از جمله چهره‌هایی در داخل کشور است که با رویکردی عقل‌گرایانه و پدیدارشناسانه، جزئیات و روایات مشهور تاریخی پیرامون هجوم به خانه وحی و شهادت حضرت زهرا علیها السلام را مورد تشکیک و مناقشه قرار داده است.